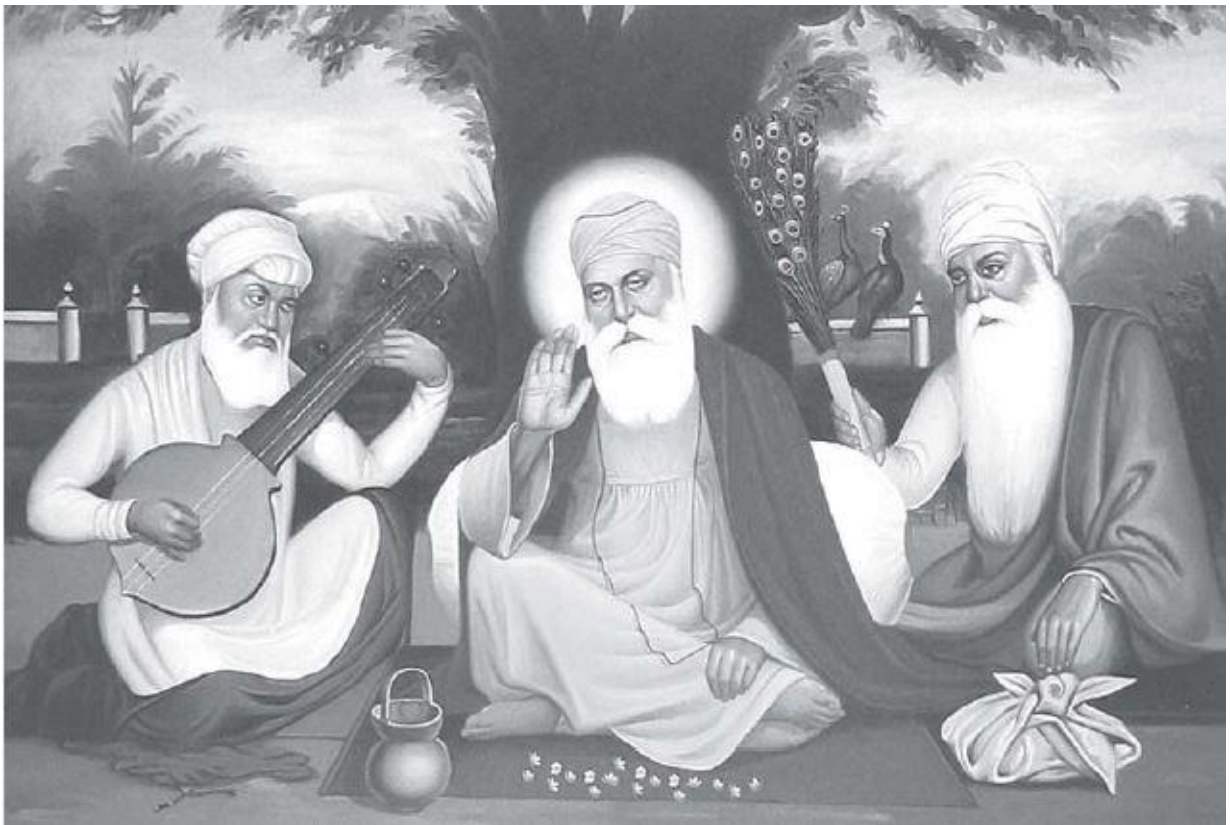

ISSN 0972-2335

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੀਚਾਰ

ਨਵੰਬਰ 2018

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਮੁੱਲ 15/-

ਚਾਰ ਅੱਖਰੀ ਮਿਲਾਪ

ਜ਼ਰਾ ਦਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ,
ਚਾਰ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਜ਼ਮਾਨਿਆਂ ਨੂੰ।
ਕੁਦਰਤ ਆਪਣਾ ਖੇਲ ਰਚਾ ਰਹੀ ਏ,
ਦੇਖ ਚਾਰ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਦਾਨਿਆਂ ਨੂੰ।
ਇਧਰ ਜਾਪਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰ,
ਕਾਫ਼, ਸੀਨ ਤੇ ਨੂੰਨ, ਰੇ ਮਾਨਿਆਂ ਨੂੰ।
ਅੱਖਰ ਚਾਰ ਹੀ ਨਾਨਕ ਦੇ ਜਾਪਦੇ ਨੇ,
ਅਲਫ਼, ਨੂੰਨ ਦੋ, ਕਾਫ਼ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਨੂੰ।
ਅੱਖਰ ਚਾਰ ਮੁਹੰਮਦ, ਦੋ ਮੀਮ, ਹੇ, ਦਾਲ,
ਅਤੇ ਚਾਰ ਹੀ ਈਸਾ ਦੇ ਜਾਪਦੇ ਨੇ।
ਅੱਖਰ ਚਾਰ ਮੁਹੱਬਤ ਪਿਆਰ ਦੇ ਨੇ,
ਅਤੇ ਦਿਸਦੇ ਚਾਰ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਨੇ।

ਚਾਰ ਅਕਬਰੀ ਮਿਲਾਪ

ਜ਼ਰਾ ਦਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ,
ਚਾਰ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਜ਼ਮਾਨਿਆਂ ਨੂੰ।
ਕੁਦਰਤ ਆਪਣਾ ਖੇਲ ਰਚਾ ਰਹੀ ਏ,
ਦੇਖ ਚਾਰ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਦਾਨਿਆਂ ਨੂੰ।
ਇਧਰ ਜਾਪਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਚਾਰ ਅਕਬਰ,
ਕਾਫ਼, ਸੀਨ ਤੇ ਨੂੰਨ, ਰੇ ਮਾਨਿਆਂ ਨੂੰ।
ਅਕਬਰ ਚਾਰ ਹੀ ਨਾਨਕ ਦੇ ਜਾਪਦੇ ਨੇ,
ਅਲਫ਼, ਨੂੰਨ ਦੋ, ਕਾਫ਼ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਨੂੰ।
ਅਕਬਰ ਚਾਰ ਮੁਹੰਮਦ, ਦੋ ਮੀਮ, ਹੇ, ਦਾਲ,
ਅਤੇ ਚਾਰ ਹੀ ਈਸਾ ਦੇ ਜਾਪਦੇ ਨੇ।
ਅਕਬਰ ਚਾਰ ਮੁਹੱਬਤ ਪਿਆਰ ਦੇ ਨੇ,
ਅਤੇ ਦਿਸਦੇ ਚਾਰ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਨੇ।

ਪੁਸਤਕ ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ - ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ

ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੇਰੀ)

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਐਮ.ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ),
ਪੀਐਚ.ਡੀ.

ਸਹਿਯੋਗੀ

ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ

- ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: 4/8/90, ਮਿਤੀ 20/2/91 ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ।

ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

- ਇਕ ਕਾਪੀ: 15 ਰੁਪਏ
- ਦੇਸ਼ ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ: 150 ਰੁਪਏ
- ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ ਚੰਦਾ: 1500 ਰੁਪਏ
- ਵਿਦੇਸ਼: ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ INR 1500
- 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਡਰਾਫਟ, ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ, ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ:-

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-160015
ਫੋਨ: 0172-2772660, 098140 53630
e-mail: drjagirsingh@gmail.com

Website: <http://www.amritkirtan.com>

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਨੇ ਸਿਰਜਣਾ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰਜ਼, ਸ਼ੋਅਰੂਮ ਨੰ: 443, ਸੈਕਟਰ 70, ਮੁਹਾਲੀ (ਫੋਨ: 0172-2216283, 98150-72197) ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ 422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

ਸੰਪਾਦਕੀ: ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ: ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਕੀ ਵਡਿਆਈ - ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ	2
ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਬਾਨੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ - ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ	3
ਜਪੁਜੀ - ਇਕ ਅਧਿਐਨ - ਡਾ. ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਕੌਰ	5
ਸੁਰਲਿਪੀ - ਰਾਗ ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨ੍ਹੜਾ - ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ	18-19
ਸੁਰਲਿਪੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਰਥ	20

ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ਜੀ

ਚੈੱਕ ਜਾਂ ਡਰਾਫਟ "ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ" ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਜੀ। ਜਾਂ State Bank of India, Sector 22-B, Chandigarh Branch ਵਿਚ **AMRIT KIRTAN TRUST** ਦੇ A/C 65079603302, IFSC: SBIN0050240 ਵਿਚ ਸਿੱਧਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਨਾਮ ਅਤੇ ਐਂਡਰੈੱਸ ਜ਼ਰੂਰ ਸੂਚਿਤ ਕਰੋ ਜੀ ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਰਸੀਦ ਕੱਟ ਸਕੀਏ।

Donations to AMRIT KIRTAN TRUST are eligible for relief u/s 80 G of Income-Tax Act, 1961 (43 of 1961) vide CIT/- I/ CHD/ Tech./80-G/2008-939 dated 19-05-2008 valid up to 31/03/2012 and now valid in perpetuity.

Cheques should be sent in the name of **AMRIT KIRTAN TRUST** payable at Chandigarh. Donations also can be sent by money order at the address: **AMRIT KIRTAN TRUST (Regd.)**, 422, Sector 15-A, Chandigarh-160015

ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਕੀ ਵਡਿਆਈ

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 611 ਉਤੇ ਦਰਜ ਸ਼ਬਦ- ਕਰਿ ਇਸਨਾਨ ਸਿਮਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਅਪਨਾ ਮਨ ਤਨ ਭਏ ਅਰੋਗਾ- ਆਮ ਤੌਰ ਦੇ ਮੈਂ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਤਸਵ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਤਸਵ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਥਾਈ ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ- ਪ੍ਰਭ ਬਾਣੀ ਸਬਦ ਸੁਭਾਖਿਆ। ਗਾਵਹੁ ਸੁਣਹੁ ਪੜਹੁ ਨਿਤ ਭਾਈ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਤੂ ਰਾਖਿਆ।

ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਤਸਵ ਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਆਖਰੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ- ਪ੍ਰਗਟ ਭਈ ਸਗਲੇ ਜੁਗ ਅੰਤਰਿ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਵੀ ਵਡਿਆਈ।

ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਜਿਹੜੀ ਸਗਲੇ ਜੁਗ ਅੰਦਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹੀ ਹੈ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਇੱਕ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸਾਂ-

THE GREATEST MIRACLE IN THE WORLD - BY Og Mandino

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਾਤਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ- ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕੁਝ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਲਿਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੁਰਦਾ ਮਨੁੱਖ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। -- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨੀ ਅਰੰਭੀ ਅਤੇ ਆਪ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਬਾਣੀ ਰਚੀ ਜਿਹੜੀ ਹੁਣ ਤਕ ਸਾਨੂੰ ਜੀਵਨਦਾਨ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਪੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਅਰਚਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ਦਾਬਦੀ ਅਡੰਬਰਾਂ ਦੀ ਚਕਾਚੌਂਦ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤਾਂ ਫੈਲ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਵੀ ਵਡਿਆਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਇਹ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਵਾਚੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ-

ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਕਿਛੁ ਕਰਮੁ ਨ ਜਾਣਾ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਾ ਤੇਰੀ। ਸਭ ਤੇ ਵਡਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਜਿਨਿ ਕਲ ਰਾਖੀ ਮੇਰੀ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤ' ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੇ ਇੱਕ ਪਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਸਾਖੀਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਇਹ ਵਾਕ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਈ ਦਿਨ ਵਿਸਮਾਦਿਤ ਰਿਹਾ ਹਾਂ-

ਜਿਨਹੁ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਗਾਵਤਾ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਸਦੇਹਹ ਪਰਮਗਤਿ ਗਏ। ਜਿਨਹੁ ਸੁਣਿਆ ਦੇਖਿਆ, ਜਿਨਹੁ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਕਾ ਸਬਦੁ ਬਿਰਾਨੇ ਮੁਖਿ ਤੇ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਭੀ ਮੁਕਤੇ ਭਏ।

ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ-ਨਾਮ, ਬਾਣੀ, ਗੁਰੂ, ਸ਼ਬਦ ਆਦਿ ਦਾ ਭਾਵ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਤੁਕਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੜੇ ਸਰਲ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਰਾਹ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ-

ਭਰੀਐ ਹਥੁ ਪੈਰੁ ਤਨੁ ਦੇਹੁ। ਪਾਣੀ ਧੋਤੈ ਉਤਰਸੁ ਖੇਹੁ। ਮੂਤੁ ਪਲੀਤੀ ਕਪੜੁ ਹੋਇ। ਦੇ ਸਾਬੂਣੁ ਲਈਐ ਓਹੁ ਧੋਇ। ਭਰੀਐ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਕੈ ਸੰਗਿ। ਓਹੁ ਧੋਏ ਨਾਵੈ ਕੈ ਰੰਗਿ। ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਅਗਵਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

---ਭੁੱਲ ਚੁੱਕ ਖਿਮਾ----

ਕਾਰੀ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਬਾਨੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

*ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਡਾ.)

ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ ਵਿਲੱਖਣ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਵਜੋਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਰਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੁਆਰਾ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸਭ ਲੋਕਾਈ ਤੱਕ ਸੰਚਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੰਮਿਲਤ ਜੁਗਤ ਅਪਣਾਈ ਜੋ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਹੋਈ। ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਦੀ ਧਰਤ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਪਾਵਨ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਜਿੱਥੋਂ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਲੋਕਾਈ ਸੇਧਣ ਲਈ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਅਕਾਲ ਰੂਪੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੰਗੀ ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬੀ ਚੁਣਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਪਰਿਚੈ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ "ਭਲਾ ਰਬਾਬ ਵਜਾਇੰਦਾ ਮਜਲਸ ਮਰਦਾਨਾ ਮੀਰਾਸੀ" ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸਾਬੀ, ਅਨਿਨ ਸੇਵਕ, ਰਬਾਬੀ ਤੇ ਪ੍ਰਥਮ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਅਸਧਾਰਣ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਾਲੇ ਇਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦਾਨਾ ਹੀ ਬਾਣੀ ਦਾ 'ਪ੍ਰਥਮ ਸਰੋਤ' ਤੇ 'ਪ੍ਰਥਮ ਵਾਦਕ' ਹੈ। ਮਰਦਾਨਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਉਦਾਸੀਆਂ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸਗੋਂ ਆਪ ਨੇ ਸਧਾਰਣ ਮਨੁੱਖ ਜਿਗਿਆਸੂ ਵਜੋਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, "ਮਰਦਾਨਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ ਉਸ ਹੁਨਰ ਦਾ ਜਿਸ ਨੇ ਕਲਯੁਗ ਉੱਤੇ ਫਤਹਿ ਪਾਉਣੀ ਹੈ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਆਦਮੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਮਨ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਵਰ ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਵਿਭੂਸ਼ਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮਰਦਾਨਾ ਸੇਵਕ ਸੀ, ਸਿੱਖ ਸੀ, ਚੇਲਾ ਸੀ, ਰਾਗੀ ਸੀ, ਰਬਾਬੀ ਸੀ ਪਰ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਸੀ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮਾਣ ਜ਼ਰੂਰ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦੋਸਤ ਹੈ।"

ਖਾਨਦਾਨੀ ਮਿਰਾਸੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਗਾਇਨ ਪ੍ਰਤਿ ਮੋਹ ਵਿਰਾਸਤੀ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਭਾਈ ਫਿਰੰਦਾ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਫਿਰੰਦਾ ਤੋਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰਬਾਬ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ। ਰਬਾਬ ਸਫਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਿਯ ਪ੍ਰਵਾਣਿਤ ਸਾਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਧੁਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੈਅ ਦੇਣ ਵਿਚ ਵੀ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਬਾਣੀ ਅਵਤਰਣ ਦਾ ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦਾ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਮਾਧਿਅਮ ਸੰਗੀਤ ਹੀ ਸੀ। ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ : "ਮਰਦਾਨਿਆ ਸਬਦੁ ਚਿਤਿ ਕਰਿ, ਤਉ ਬਾਝਹੁ ਬਾਣੀ ਸਰਿ ਨਾਹੀ ਆਵਦੀ, ਮਰਦਾਨਿਆ ਰਬਾਬ ਵਜਾਇ।" ਮਰਦਾਨੇ ਦੁਆਰਾ ਰਬਾਬ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਦੋਂ 'ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਜਿਗਿਆਸੂ ਸਰੋਤੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਤਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਪਰਤਾਂ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਸੰਗੀਤਕ ਜੁਗਤ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਰਹੀਏ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕਤਾ ਦੇ ਬੀਜ ਇੱਥੇ ਹੀ ਪਏ ਜਾਪ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸੰਸਥਾਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੇਲੇ ਤੇ ਵਿਗਸੇ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ 'ਖਸਮ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਸਾਇਰ ਢਾਢੀ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰੇ ਹੋਣ ਦੀ ਹਉ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਖਸਮ ਕੀ ਬਾਣੀ' ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਿਤਵਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰ ਜਗਤ ਉਦਾਰ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਰਾਗਾਤਮਕ ਧੁਨੀ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ, ਜਾਤਾਂ, ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਰਾਗਾਤਮਕ ਗਾਇਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਰਬਾਬ ਦਾ ਵਾਦਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਗਾਇਨ ਤੇ ਵਾਦਨ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਆਰੰਭ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਗੀਤਕ ਪਰੰਪਰਾ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰੀ ਪਸਾਰੇ ਉੱਤੇ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਮਾਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਤੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਸਾਡੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) 'ਪ੍ਰਥਮ ਕੀਰਤਨ ਕੇਂਦਰ' ਵਜੋਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋਇਆ ਜਿੱਥੇ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। "ਸੇਦਰ ਆਰਤੀ ਗਾਵੀਐ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਪੁ ਉਚਾਰਾ।" ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਚੈਕੀਆਂ ਦਾ ਆਰੰਭਿਕ ਰੂਪ ਇਹੋ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਵਿਭਿੰਨ 'ਮੁੱਖ ਰਾਗਾਂ' ਅਤੇ 'ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ' ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਿਰੀ, ਮਾਝ, ਗਉੜੀ, ਆਸਾ, ਗੁਜਰੀ, ਵਡਹੰਸ, ਸੇਰਠਿ, ਧਨਾਸਰੀ, ਤਿਲੰਗ, ਸੂਹੀ, ਬਿਲਾਵਲ, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਾਰੂ, ਤੁਖਾਰੀ, ਕੇਦਾਰਾ, ਭੈਰਉ, ਬਸੰਤ, ਸਾਰੰਗ, ਮਲ੍ਹਾਰ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮੁੱਖ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ, ਗਉੜੀ ਦਖਣੀ, ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ, ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣਿ, ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ ਦੀਪਕੀ, ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ, ਗਉੜੀ ਦੀਪਕੀ, ਆਸਾ ਕਾਫੀ, ਵਡਹੰਸ ਦਖਣੀ, ਸੂਹੀ ਕਾਫੀ, ਬਿਲਾਵਲ ਦਖਣੀ, ਰਾਮਕਲੀ ਦਖਣੀ, ਮਾਰੂ ਕਾਫੀ, ਮਾਰੂ ਦਖਣੀ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਿਭਾਸ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦਖਣੀ ਰਾਗ ਮਿਸ਼ਰਤ ਰਾਗਾਂ ਵਜੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਾਗਾਂ, ਦੇਸੀ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਪ੍ਰਚੱਲਿਤ 26 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾਵਾਂ : ਜਪੁ, ਪੱਟੀ (ਰਾਸ ਆਸਾ), ਓਂਕਾਰ (ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ), ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ (ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ), ਬਾਰਹਮਾਹ (ਰਾਗ ਤੁਖਾਰੀ), ਵਾਰਾਂ (ਰਾਗ, ਮਾਝ, ਆਸਾ ਅਤੇ ਮਲ੍ਹਾਰ) ਆਦਿ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਦੇਣ ਸਦਕਾ ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧਤੀ ਦਾ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਤਾ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਅਗਲੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਭਰਪੂਰ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।

*ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਮੁਖੀ, ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਚੇਅਰ - ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਜਪੁਜੀ - ਇਕ ਅਧਿਐਨ

*ਡਾ. ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਕੌਰ

'ਜਪੁ' ਜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਸੂਤਰਬੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ 'ਜਪੁ' ਜੀ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਦਰਜ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਇਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਾਰ ਕਹਿ ਲਈਏ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਜੋ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਪਰੋ ਕੇ ਸੂਤ੍ਰਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਇੰਜ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਜੇ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਹੋਵੇ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਸਰਵ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਤ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਬਾਣੀ ਰੂਪਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਉਪਰ ਮਹਲਾ ਸਿਰਲੇਖ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ੍ਰੋਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ (ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਅਤੇ ਟੀਕੇ) ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ ਹੁੰਦੇ ਸੰਕੇਤ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਮਬਧਤਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਭਾਵ ਮੰਡਲ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਜਪੁਜੀ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਤਿ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ "ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ" ਦਾ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਥੇ ਸ਼ਬਦ ਮੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਤਿ ਦੇ ਰਹਸਮਈ ਭੇਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਹਿਤ ਸਚਿਆਰ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਅਤੇ ਜਗਤ ਤੋਂ ਪਾਰ ਨਿਸਤਾਰੇ ਦਾ ਮਾਰਗ ਵੀ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਅੰਤਰ ਨਿਹਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ 38 ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਕ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਸਲੋਕ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਆਰੰਭ ਮੂਲ ਮੰਤਰ "ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ" ਤੋਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਬਾਣੀ ਵਿਚ ੴ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਵੀ ਇਸ ਸੰਕਲਪੀ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਹੀ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਬਾਣੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦਾ ਆਰੰਭ ਇਸ ਤੋਂ ਹੈ ਜੋ ੴ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਵੀ ਅਧੁਰਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਏਕਾ ਏਕਾਂਰ ਲਿਖ ਦੇਖਾਲਿਆ

ਉੜਾ ਓਅੰਕਾਰ ਪਾਸ ਬਹਾਲਿਆ

ਸਤਿਨਾਮ ਕਰਤਾਰ ਨਿਰਭਉ ਭਾਲਿਆ

ਸੱਚ ਨੀਸਾਣੁ ਅਧਾਰ ਜੇਤ ਉਜਾਲਿਆ।

ਪੰਚ ਅਖਰ ਉਪਕਾਰ ਨਾਮ ਸਮਾਲਿਆ॥

ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸੂਤਰ ਬੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਸਤੀ ਵਿਚ ਆਸਥਾ ਰਖਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ (੧) ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਤਿ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਪੁਰਖ ਹੈ ਭਾਵ ਗੁਣਾਂ ਭਰਪੂਰ ਹਸਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਭੈ ਰਹਿਤ, ਵੈਰ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਕਾਲ ਰਹਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉਸ ਵਿਚ ਰਸੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਨਮ ਅਤੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਹ ਇਕੋ ਇਕ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਇਥੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਿਗਰੁਣ ਸਰੂਪ, ਅਕਾਲਤਾ ਅਤੇ ਸਵੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸਤਿ-ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਅਨਿਨ ਭਗਤੀ, ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ, ਸਿਮਰਨ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਨਿਰਾਕਾਰ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਜਪਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਮਾਰਗ ਦਿਖਾਉਣ ਹਿਤ ਸਤਿ ਦਾ ਗਿਆਨ ਤੇ ਆਪੇ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਆਵਸ਼ਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਸਚਿਆਰ ਹੋ ਸਕੇ। ਮਨੁੱਖ, ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਸਿਰਜਣਹਾਰ, ਕੁਦਰਤ, ਕਾਦਰ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਦੀਵੀ ਅਤੇ ਅੰਤਿਮ ਸਤਿ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਰੋਕਾਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਉਣ ਹਿਤ 38 ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਰੰਭ 'ਸਲੋਕ' ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

॥ ਜਪੁ ॥ ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ ॥ ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ॥1॥

ਉਕਤ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੱਚ ਅਧਾਰਿਤ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਨੁਭੂਤੀ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਸੱਚ-ਮੂਲਕ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਅਗਲੇਰੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਾਣੀ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਤਿ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਾਹਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਬਾਣੀਕਾਰ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਹਿਤ ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਸਰਲ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਕੇ ਜਨ ਸਾਧਾਰਨ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਨੂੰ ਨਿਵ੍ਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਰੂਪ ਵਿਚ "ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ" ਤੇ ਫੇਰ ਉਤਰ ਅਗਲੇਰੀ ਤੁਕ ਵਿਚ "ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ" ਤੇ ਉਪਰਾਂਤ ਇਸ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਾਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਥੇ 'ਕੂੜ ਦੀ ਪਾਲਿ' ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮਸਿਆ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਜਪੁਜੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਤੱਤ ਵੀ ਹੈ। ਕੂੜ ਜਗਤ ਅਤੇ ਸਚ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਗਲੇਰੀ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲੀਆਂ 7 (ਸੱਤ) ਪਉੜੀਆਂ ਸੱਚ ਦੇ ਸਚਿਆਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਪਰਮ ਸਤਿ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ

ਦਾ ਅਧਾਰ ਉਦਮ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਗਲੀਆਂ ਅੱਠ ਪਉੜੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਰਵਣ ਅਤੇ ਮਨਨ ਦੀ ਥੀਮਕ ਪਾਸਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ।

ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਵਿਚ ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਤਿੰਨ ਅੰਗਾਂ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਨਾ (ਸੁਨਣਾ), ਮਨਨ ਕਰਨਾ (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣਾ) ਅਤੇ ਨਿਧਾਸਨ (ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਅੰਦਰੋਂ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸਤਿ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ) ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੁਣਿਐ ਮਨੈ ਮਨੀਐ ਅਤੇ ਪੰਚ ਪਰਵਾਣ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਨਣ, ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸਮਾ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਹੋਣ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਜਸ ਗਾਇਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਹ ਪਾਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਗਲੀਆਂ ਬਾਰਾਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਕਰਤਾ ਦੀ ਕਰਤਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਆਤਮ ਸਾਤ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਜਗਤ ਦੀ ਵਨ ਸੁਵੰਨਤਾ, ਬਹੁਬਿਧਤਾ, ਅਸੀਮਤਾ ਤੇ ਅਨੇਕਤਾ ਹੈ।

ਕਰਤਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਨਾਵਾਂ, ਅਨੇਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੰਖ ਅਕਾਸ਼, ਖੰਡ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ, ਦੀਪ ਭਵਨ, ਲੋਕ, ਉਸ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸੰਖ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਕਰਤਾ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸ਼ਬਦ' ਹੀ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਉਹੀ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਹੈ ਉਹ ਨਾਮ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਸਰਬ ਸਮਰਥ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰਵਣ, ਮਨਨ, ਗਾਇਨ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਰਜਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। ਕੂੜ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਸਚ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ:

ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਆਕਾਰ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਹਿਆ ਜਾਈ ॥

ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਜੀਅ ਹੁਕਮਿ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ ॥

ਹੁਕਮੀ ਉਤਮੁ ਨੀਚੁ ਹੁਕਮਿ ਲਿਖਿ ਦੁਖ ਸੁਖ ਪਾਈਅਹਿ ॥

ਇਕਨਾ ਹੁਕਮੀ ਬਖਸੀਸ ਇਕਿ ਹੁਕਮੀ ਸਦਾ ਭਵਾਈਅਹਿ ॥

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ ॥

ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਜੇ ਬੁਝੈ ਤ ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ ॥2॥

ਬਾਣੀ 'ਹੁਕਮ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਦਰਸਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮੁੱਚੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਉਸ ਸਤਿ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਹਿਤ ਮਾਰਗ ਵੀ ਦਰਸਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮਿ ਬੁਝਣ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਰਹਸ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਬੋਧ ਉਪਰਾਂਤ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਸਚਰਜ ਵਡਿਆਈ ਅਤੇ ਵਿਸਮਾਦਤ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਸਮਾਦਤ ਅਵਸਥਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਅਗੇ ਨਤਮਤਸਕ ਅਤੇ ਆਪਾ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਉਤਪੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਪੁਜੀ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਮਸਿਆ ਨੂੰ ਇਕ ਸਪਸ਼ਟ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਧਾਰ ਉਤੇ ਉਸਾਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਥੀਮਕ ਪਾਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਉੜੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਚਿਤ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਮੂਲ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਪਰੰਤ ਹਰ ਪਉੜੀ "ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ" ਵਿਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਉਸਾਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੁਣੀਐ, ਮੰਨੀਐ ਅਤੇ ਅਸੰਖ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ

ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਮੂਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉਤਰ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਲਾਸਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਥਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਖੇਪ ਵਿਸ਼ਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਪਰੰਤ ਉਸਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਪੁਜੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਪਰਾਭੌਤਿਕ ਰਹੱਸਮਈ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਮਬਧਤਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਭਾਵ ਮੰਡਲ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦੀ ਅਨਿਨ ਭਗਤੀ, ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ, ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਨਿਰਾਕਾਰ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਜਪਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਹਿਤ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਮਾਰਗ ਦਿਖਾਉਣ ਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਵਿਸਮਾਦੀ ਵਿਚਤਰਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਸੋ ਦਰੁ ਕੇਹਾ ਸੋ ਘਰੁ ਕੇਹਾ ਜਿਤੁ ਬਹਿ ਸਰਬ ਸਮਾਲੇ ॥
 ਵਾਜੇ ਨਾਦ ਅਨੇਕ ਅਸੰਖਾ ਕੇਤੇ ਵਾਵਣਹਾਰੇ ॥
 ਕੇਤੇ ਰਾਗ ਪਰੀ ਸਿਉ ਕਹੀਅਨਿ ਕੇਤੇ ਗਾਵਣਹਾਰੇ ॥
 ਗਾਵਹਿ ਤੁਹਨੋ ਪਉਣੁ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੁ ਗਾਵੈ ਰਾਜਾ ਧਰਮੁ ਦੁਆਰੇ ॥
 ਗਾਵਹਿ ਚਿਤੁ ਗੁਪਤੁ ਲਿਖਿ ਜਾਣਹਿ ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਧਰਮੁ ਵੀਚਾਰੇ ॥
 ਗਾਵਹਿ ਈਸਰੁ ਬਰਮਾ ਦੇਵੀ ਸੋਹਨਿ ਸਦਾ ਸਵਾਰੇ ॥
 ਗਾਵਹਿ ਇੰਦ ਇਦਾਸਣਿ ਬੈਠੇ ਦੇਵਤਿਆ ਦਰਿ ਨਾਲੇ ॥
 ਗਾਵਹਿ ਸਿਧ ਸਮਾਧੀ ਅੰਦਰਿ ਗਾਵਨਿ ਸਾਧ ਵਿਚਾਰੇ ॥

ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੇ ਅਨੰਤ ਵਿਚਿੱਤਰ ਪਸਾਰੇ ਤੋਂ ਵਿਸਮਾਦਤ ਅਤੇ ਬਲਿਹਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਤਿ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਆਪੇ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਆਵੱਸ਼ਕ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਸਚਿਆਰ ਹੋ ਸਕੇ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਚੁ ਪਹਿਚਾਣ ਕੇ ਸਚਿਆਰ ਬਣਨਾ ਧਰਮ ਦੇ ਦੋ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੱਖ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਜਪੁ ਵਿਚ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਐਗੁਣਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੇਸ਼ਟਤਾ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਤਿਆਗ, ਹਉਮੈ ਦਾ ਤਿਆਗ, ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਨਾ ਸਤਾਣਾ, ਦਯਾ ਭਾਵ ਰੱਖਣਾ, ਬਾਣੀ ਦੀ ਸਰਲਤਾ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਮਨ ਅੰਤਰ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨਾ, ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ। ਭਾਵ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਦਾਚਾਰੀ ਹੋਣਾ ਆਵੱਸ਼ਕ ਹੈ।

ਜਪੁਜੀ ਬਾਣੀ ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਭਾਵ ਸਦਾਚਾਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਤ, ਸਤ, ਦਇਆ, ਖਿਮਾ, ਸੰਤੋਖ, ਧੀਰਜ, ਪ੍ਰੇਮ, ਨਾਮ, ਦਾਨ, ਇਸ਼ਨਾਨ, ਕਿਰਤ ਕਰਨਾ ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਵਿਚਲੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਈਰਖਾ, ਦਵੈਸ਼ ਆਦਿ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਤੇ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਕਿਉਂਜੋ ਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ "ਵਿਣੁ ਗੁਣ ਕੀਤੇ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਇ" ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਰਗ ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਹੀ "ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ" ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮੂਲ ਸਮੱਸਿਆ ਕਿ ਜੀਵਾਤਮਾ ਦੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਪਈ ਹੋਈ ਵਿਥ ਕਿਵੇਂ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਸਚਿਆਰ ਹੋਣ ਦਾ ਰਾਹ ਦਾ ਪਾਠੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੂੜ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਰਜਾ ਵਿਚ ਚਲਣ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਤਰ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਅਗਲੇਰੇ ਸਾਰੇ ਰਚਨਾ ਪਾਠ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਚਿਆਰ ਹੋਣ ਦੇ ਪੰਜ ਪੜਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਾਧਕ ਇਕ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਸਰੇ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਮਨਅੰਤਰ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ,

ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਪਰਮਸਤਿ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਬੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਨੁਭਵ ਬੋਧ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਹੱਸਮਈ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੇਵਲ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਅਨੁਭਵ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਪਰਾਲੇਕਿਕ ਜਗਤ ਦੇ ਗੋੜ ਰਹੱਸ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੈਕਿਕ ਜਗਤ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦਾ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਇੰਦ੍ਰਿਆਵੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਪਰਾਤਰ ਦੀ ਵਸਤੂ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਅਨੁਭਵੀ ਸਾਧਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਦਰਿ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾ ਕਰਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਸਾਧਕ ਲਈ ਇਹ ਪੰਜ ਪੜਾਅ ਹਨ: ਧਰਮ ਖੰਡ, ਗਿਆਨ ਖੰਡ, ਸਰਮ ਖੰਡ, ਕਰਮ ਖੰਡ ਤੇ ਸੱਚ ਖੰਡ। ਪ੍ਰਥਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧਰਮ ਖੰਡ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਾਧਕ/ਮਨੁੱਖ ਅਪਣੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਅਨੰਤ ਅਨੰਤਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪਵਨ, ਪਾਣੀ, ਅਗਨੀ, ਪਾਤਾਲ ਭਾਵ ਸਾਰਾ ਸਥੂਲ ਜਗਤ ਦਾ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਕਾਲ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਵਿਚਕਾਰ ਖਾਲਕ ਦੀ ਸਾਜੀ ਹੋਈ ਧਰਤੀ 'ਧਰਮਸਾਲ' ਹੈ, ਜਿਥੇ ਧਰਮ ਕਮਾਉਣਾ ਸਾਧਕ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ।

ਸਾਧਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੈਵੀ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਕਰਨਾ ਸਿਖਣਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰਸਿਖ ਬਣ ਕੇ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣਾ ਹੈ।

ਸਾਧਕ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਅਨੰਤ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦੇ ਮੰਤਵ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰਵਣ ਅਤੇ ਮਨਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ:

ਕਰਮ ਧਰਤੀ ਸਰੀਰੁ ਜੁਗ ਅੰਤਰਿ ਜੋ ਬੋਵੈ ਸੋ ਖਾਤਿ ॥

ਧਰਮ ਖੰਡ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਸੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਾਧਕ ਦੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰਣ (State of Awakening) ਕਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਸਾਧਕ ਦੇ ਸੁਭ ਕਰਮਾਂ ਉਪਰੰਤ ਉਸਦੀ ਗਿਆਨ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਚੰਡ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਨੰਤ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੰਤਤਾ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਮਹੇਸ਼ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਧਰਤੀ, ਇੰਦ੍ਰ, ਚੰਦ, ਸੂਰਜ, ਸਿਧ, ਬੁਧ, ਨਾਥ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਹੀ ਉਸਦੀ ਅਨੰਤਤਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਸੁਰਤਿ ਦੇ ਗਿਆਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਅਣਗਿਣਤ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭੂ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਤਤੁ ਬੁਧਿ ॥

ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਬਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਸੁਰਤਿ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਗਲੇਰੇ ਖੰਡ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕਰਮ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਸੁਧੀ (State of Purification) ਹੈ। ਸਾਧਕ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਅਨੇਕ ਘਾੜਤਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਰਾਟਤਾ ਤੇ ਅਨੰਤਤਾ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਸਾਧਕ ਆਤਮਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਭੌਤਿਕ ਘਾੜਤਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਘੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਗੋਂ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਹੈ। ਸੁਰਤਿ, ਮਤਿ, ਮਨ ਵਿਚ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਬਲ ਦਾ ਬੋਧ ਅਤੇ ਸੂਝ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਕੇ ਵਿਗਸਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਧਕ ਦੀ State of Illumination ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਜਿਹੇ ਅਨੁਭਵ ਉਪਰੰਤ ਸਾਧਕ ਦਾ ਕਰਮ ਅਗਲੇਰੇ ਪੜਾਅ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਸਾਧਕ ਉਤੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੈਵੀ ਮਿਹਰ ਅਤੇ ਸਾਧਕ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਵਸਥਾ State of dark night of Soul ਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਉਸ ਦੀ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਹਉਮੈ 'ਮੈਂ' ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਭਰਪੂਰਤਾ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਤਾ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਏ ॥
ਗੁਣ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਉਗਣ ਸਬਦਿ ਜਲਾਏ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਪਦਾਰਥੁ ਪਾਏ ॥ 6 ॥

ਜਪੁਜੀ ਦੇ ਪਾਠ ਅੰਤਰਗਤ ਕਰਮ ਖੰਡ ਅਜਿਹਾ ਪੜਾਅ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਾਧਕ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਪੂਰਨਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਪੂਰਨਤਾ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਨਹੀਂ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਨੰਤ ਹੈ। ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਖੜੋਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਧਕ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਤਾਪ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹੈ,

ਸਰਮ ਖੰਡ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਉਸ ਦੇ ਆਤਮ ਬਲ ਸਦਕਾ ਆਤਮਿਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਉਥੇ ਕਰਮ ਖੰਡ ਵਿਚ ਰਬੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੀ ਸਿਖਰ ਆਪਣਾ ਰੰਗ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚਲਾ ਆਤਮਿਕ ਬਲ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਅਗਲੇਰੇ ਖੰਡ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੱਚ ਖੰਡ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਧਕ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ ਹੈ। ਸੱਚ ਖੰਡ ਅਤੇ ਕਰਮ ਖੰਡ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਹਨ। ਕਰਮ ਖੰਡ ਜਿਥੇ ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਪੂਰਨਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਸੱਚ ਖੰਡ ਵਿਚ ਦੈਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ। ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਪਰਮ ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ State of Unitive Night and Soul ਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਾਧਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚਮਤਕਾਰੀ ਬਲਵਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਨਿਸ਼ਕ੍ਰਿਯਤਾ (Passivity) ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਰਪਣ ਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਸਾਧਕ ਲੇਕਿਕ ਜਗਤ ਦੇ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਸਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ 'ਤੂੰ' 'ਮੈਂ' ਦਾ ਅੰਤਰ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਾਧਕ ਕਹਿ ਉਠਦਾ

ਤੋਹੀ ਮੋਹੀ ਮੋਹੀ ਤੋਹੀ ਅੰਤਰੁ ਕੈਸਾ ॥

ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸਾਧਕਾਂ ਨੇ ਹਰਿਰਸ, ਹਰਿਨਾਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸ ਅਸਵਾਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਅਸਵਾਦਨ ਨੂੰ ਸਿਧ ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਗੂੰਗੇ ਦੀ ਮਠਿਆਈ ਸਮਾਨ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੱਚੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਰੂਪਕ ਰਾਹੀਂ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

'ਜਤੁ' ਭੱਠੀ ਹੈ ਅਤੇ ਧੀਰਜੁ ਸੁਨਿਆਰਾ ਹੈ ਜੇ ਸਤਿ ਦੇ ਅਹਿਰਣ ਤੇ ਵੇਦੁ/ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਰਾਹੀਂ 'ਭਾਉ' ਤੇ ਤਪ ਦੇ ਸੇਕ ਨਾਲ 'ਭਾਉ' ਰੂਪੀ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਢਾਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਘਾੜਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸੱਚੀ ਕਮਾਈ ਪ੍ਰਭੂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਉਪਰਾਂਤ ਸਦੀਵੀ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਸਾਧਕ ਦੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਚੇਤਨਾ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਜੇਹੇ ਸਾਧਕ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਉਪਰੋਕਤ ਆਏ ਪੰਜ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕੀਮਤ

ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਹਿਜ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਜੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਉੜੀ ਦਰ ਪਉੜੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਮਬਧਤਾ ਉਸਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚਲੇ ਸਲੋਕ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਉਸਤਤ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਅੰਤਲੇ ਸਲੋਕ ਨੂੰ ਅੰਤਿਕਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਬਾਣੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਜਪੁਜੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬੀਮਕ ਪਾਸਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜਪੁਜੀ ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ ਸੰਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸੰਕਲਪਾਤਮਿਕ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕਾਵਿ ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਦਾ ਧਾਰਣੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਇਸ ਬਾਣੀ ਉਪਰ ਇਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਕੋਈ ਸਿਰਲੇਖ (ਰਾਗ, ਕਾਵਿ ਰੂਪ, ਪਉੜੀ, ਛੰਦ, ਆਦਿ) ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰੰਤੂ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੰਦ, ਪਉੜੀ ਦਰ ਪਉੜੀ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਦੁਹਰਾਓ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਸੰਗੀਤਕ ਲੈਅ ਪੈਟਰਨ ਦੇ ਸੁਹਜ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਾਵਿ ਸਾਸ਼ਤ੍ਰੀ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਕਿਉਂਜੋ ਇਹ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੰਚਾਰ ਹਿਤ ਮੌਲਿਕ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਸਿਰਜਕ ਬਾਣੀ ਵਿਧਾਨ ਦੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹਨ। ਜਪੁਜੀ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਧਾਰਣਾ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁਸਪਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਵਾਲੀ ਇਹ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਕਾਵਿ ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਕਲਾਤਮਿਕ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਮਤਿ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਸੁਹਾਜਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਜਪੁਜੀ ਬਾਣੀ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੋਕ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਆਪਣੇ ਲਿਖਤ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੂਲ ਮੰਤਵ ਖਸਮ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਤਕ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਘਰਿ ਘਰਿ ਮੀਆ ਸਭਨਾਂ ਜੀਆਂ ਬੋਲੀ ਅਵਰ ਤੁਮਾਰੀ ॥ 6 ॥

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਵ ਭਾਸ਼ਾ ਸਵੀਕਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਤਿ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਕਣ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਵਾਲੀ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਪੂਰਵ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਡੂੰਘੇ ਭਾਵ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸੰਕੁਚਤ ਸਮੇਟਵੇਂ ਸੁਚੱਜੇ ਤੇ ਸਫਲ ਬਿਆਨ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਅਹਿਮ ਕਾਰਜ ਲਈ ਯੋਗ ਤੇ ਸਮਰੱਥ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਇਹ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਉਪਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਭਾਸ਼ਾ ਟਕਸਾਲੀ ਅਤੇ ਠੇਠ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਸਦੀਆਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜੀਵੰਤ ਤੇ ਸਜੀਵ ਹੈ:

- ਤੀਰਥਿ ਨਾਵਾ ਜੇ ਤਿਸੁ ਭਾਵਾ ਵਿਣੁ ਭਾਣੇ ਕਿ ਨਾਇ ਕਰੀ ॥

- ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਕਾ ਇਕੁ ਦਾਤਾ ਸੋ ਮੈ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਈ ॥ 6 ॥

- ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਸਚੁ ਨਾਉ ਵਡਿਆਈ ਵੀਚਾਰੁ ॥

ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅੰਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਹਿੰਦੀ ਪੇਠੇਹਾਰੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ:

- ਗਾਵੈ ਕੇ ਤਾਣੁ ਹੋਵੈ ਕਿਸੈ ਤਾਣੁ ॥
ਗਾਵੈ ਕੇ ਦਾਤਿ ਜਾਣੈ ਨੀਸਾਣੁ ॥
ਗਾਵੈ ਕੇ ਗੁਣ ਵਡਿਆਈਆ ਚਾਰ ॥
ਗਾਵੈ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਵਿਖਮੁ ਵੀਚਾਰੁ ॥
ਗਾਵੈ ਕੇ ਸਾਜਿ ਕਰੇ ਤਨੁ ਖੇਹ ॥
ਗਾਵੈ ਕੇ ਜੀਅ ਲੈ ਫਿਰਿ ਦੇਹ ॥
ਗਾਵੈ ਕੇ ਜਾਪੈ ਦਿਸੈ ਦੂਰਿ ॥
ਗਾਵੈ ਕੇ ਵੇਖੈ ਹਾਦਰਾ ਹਦੂਰਿ ॥
ਕਥਨਾ ਕਥੀ ਨ ਆਵੈ ਤੋਟਿ ॥
ਕਥਿ ਕਥਿ ਕਥੀ ਕੋਟੀ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ॥
ਦੇਦਾ ਦੇ ਲੈਦੇ ਥਕਿ ਪਾਹਿ ॥
ਜੁਗਾ ਜੁਗੰਤਰਿ ਖਾਹੀ ਖਾਹਿ ॥
ਹੁਕਮੀ ਹੁਕਮੁ ਚਲਾਏ ਰਾਹੁ ॥
ਨਾਨਕ ਵਿਗਸੈ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ॥3॥
- ਸਾਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸਾਚੁ ਨਾਇ ਭਾਖਿਆ ਭਾਉ ਅਪਾਰੁ ॥
ਆਖਹਿ ਮੰਗਹਿ ਦੇਹਿ ਦੇਹਿ ਦਾਤਿ ਕਰੇ ਦਾਤਾਰੁ ॥
ਫੇਰਿ ਕਿ ਅਗੈ ਰਖੀਐ ਜਿਤੁ ਦਿਸੈ ਦਰਬਾਰੁ ॥
ਮੁਹੈ ਕਿ ਬੋਲਣੁ ਬੋਲੀਐ ਜਿਤੁ ਸੁਣਿ ਧਰੇ ਪਿਆਰੁ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਸਚੁ ਨਾਉ ਵਡਿਆਈ ਵੀਚਾਰੁ ॥
ਕਰਮੀ ਆਵੈ ਕਪੜਾ ਨਦਰੀ ਮੋਖੁ ਦੁਆਰੁ ॥
ਨਾਨਕ ਏਵੈ ਜਾਣੀਐ ਸਭੁ ਆਪੇ ਸਚਿਆਰੁ ॥4॥
- ਪਾਣੀ ਧੋਤੈ ਉਤਰਸੁ ਖੇਹ ॥
ਮੂਤ ਪਲੀਤੀ ਕਪੜੁ ਹੋਇ ॥
ਦੇ ਸਾਬੂਣੁ ਲਈਐ ਓਹੁ ਧੋਇ ॥
ਭਰੀਐ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਕੈ ਸੰਗਿ ॥
ਓਹੁ ਧੋਪੈ ਨਾਵੈ ਕੈ ਰੰਗਿ ॥
ਪੁੰਨੀ ਪਾਪੀ ਆਖਣੁ ਨਾਹਿ ॥
ਕਰਿ ਕਰਿ ਕਰਣਾ ਲਿਖਿ ਲੈ ਜਾਹੁ ॥
ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ ॥
ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੀ ਆਵਹੁ ਜਾਹੁ ॥20॥

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਤਤਕਾਲੀਨ ਰਾਜਸੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸ਼ਾਸਕ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਜ ਦੀ ਬੋਲੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਤਦਭਵ ਅਤੇ ਤਤਸਮ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

- ਸਮੁੰਦ ਸਾਹ ਸੁਲਤਾਨ ਗਿਰਹਾ ਸੇਤੀ ਮਾਲੁ ਧਨੁ ॥
- ਸਾਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸਚੁ ਦਰਬਾਰੁ ॥
- ਸੋ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹਿਬੁ ਨਾਨਕ ਰਹਣੁ ਰਜਾਈ ॥27॥
- ਅਸੰਖ ਅਮਰ ਕਰਿ ਜਾਹਿ ਜੋਰ ॥

ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

- ਕਾਗਦਿ ਕਲਮ ਨ ਲਿਖਣਹਾਰੁ ॥ (3-5, ਜਪੁ, ਮਃ 1)
  - ਗਾਵੈ ਕੋ ਵੇਖੈ ਹਾਦਰਾ ਹਦੂਰਿ ॥ (2-1, ਜਪੁ, ਮਃ 1)
- ਉਰਦੂ ਦੇ 'ਬੇ' ਦਾ ਵ ਦੀ ਅਤੇ ਵ ਦੀ ਥਾਂ ਬ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬੇਪਰਵਾਹ ਤੋਂ ਵੇਪਰਵਾਹ, ਬੇਕਾਰ ਤੋਂ ਵੇਕਾਰ, ਦੀਵਾਨ ਤੋਂ ਦੀਬਾਨ ਆਦਿ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਰੂਪ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਰੰਗਤ ਦੇ ਕੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਹੁਕਮ, ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਨੀਸ਼ਾਨ, ਸਲਾਮਤ, ਪੀਰ, ਦਰਗਾਹ, ਕਰਮੀ, ਕਤੇਬਾਂ, ਕਾਗਦ, ਵੇਕਾਰ, ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਆਦਿ।

ਉਕਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਰੰਗਣ ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਚਾਰਨ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਥਾਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਥਾਂ ਜੋਗੀਆਂ, ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਸੂਫ਼ੀ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ:

- ਆਈ ਪੰਥੀ ਸਗਲ ਜਮਾਤੀ ਮਨਿ ਜੀਤੈ ਜਗੁ ਜੀਤੁ ॥
  - ਸੁਣਿਐ ਸਿਧ ਪੀਰ ਸੁਰਿ ਨਾਥ ॥
  - ਮੁੰਦਾ ਸੰਤੋਖੁ ਸਰਮੁ ਪਤੁ ਝੋਲੀ ਧਿਆਨ ਕੀ ਕਰਹਿ ਬਿਭੂਤਿ ॥
- ਖਿੰਥਾ ਕਾਲੁ ਕੁਆਰੀ ਕਾਇਆ ਜੁਗਤਿ ਡੰਡਾ ਪਰਤੀਤਿ ॥

ਬਾਣੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੰਚਾਰਨ ਹਿਤ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਸਮੇਂ, ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਅਨੁਕੂਲ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਸੰਚਾਰਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕ ਹਨ। ਇਹੇ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਜਪੁਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਦੀ ਦਿਨ ਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਨਾ ਕੇਵਲ ਹਿੱਸਾ ਬਣੀ ਬਲਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ ਅਖਾਣ ਅਤੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਤਿ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਵੀ ਹੋਈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਚਿਤ ਹੋਏ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਗੁੰਦਵੇਂ ਗੁਟਵੇਂ ਵਾਕੰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਸੁਚੱਜੇ ਅਤੇ ਸੰਜਮਮਈ ਸੁਮੇਲ ਦੁਆਰਾ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਅਟੱਲ ਸਚਾਈਆਂ ਵਜੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਕੇ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ:

- ਕਰਮੀ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਕੇ ਨੇੜੈ ਕੇ ਦੂਰਿ ॥
- ਜਿਵ ਜਿਵ ਹੁਕਮੁ ਤਿਵੈ ਤਿਵ ਕਾਰ ॥
- ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ ॥
- ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ ॥
- ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ ॥
- ਆਈ ਪੰਥੀ ਸਗਲ ਜਮਾਤੀ ਮਨਿ ਜੀਤੈ ਜਗੁ ਜੀਤੁ ॥

ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਸਹਿਜ ਹੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬਹੁ ਵਿਵਧਤਾ, ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਤਾ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਰਤਾਰੇ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚੋਂ ਪਰਤ-ਦਰ-ਪਰਤ ਬਾਣੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਰੋਤੇ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਬੋਧ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਇਹ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਤੀਖਣ ਅਤੇ ਤੀਬਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਸਸ਼ਕਤ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਅੰਤਰ ਵਿਵਹਾਰਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੁਆਰਾ ਵਕਤਾ ਤੇ ਸਰੋਤਾ ਤਕ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਇਹ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਰਚੈਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸਵੈ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਚੈਤਾ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਸੋਚੈ ਸੋਚਿ ਨ ਹੋਵਈ ਜੇ ਸੋਚੀ ਲਖ ਵਾਰ ॥

ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਉਕਤ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਸਵੈ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਸਿਰਜ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਰਚੈਤਾ ਤੋਂ ਬਾਣੀ ਰੂਪ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਜੁਗਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਕਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਕਤਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨੇਤਰੀ ਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਰਾਲੈਕਿਕ ਦੇ ਗੋਹੜਮਈ ਰਹੱਸਮਈ ਭੇਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਜਗਿਆਸੂ ਬਣ ਸਵੈ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਪ੍ਰ: ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ ॥

ਉ: ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ ॥1॥

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨੇਤਰੀ ਵਿਧਾ ਦੀ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਚੋਥੀ, ਪੰਜਵੀਂ, ਛੇਵੀਂ, ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਅਤੇ ਇੱਕਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਵੈ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਉਕਤ ਵਿਧਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਜਿਸ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ ਜਪੁਜੀ ਵਿਚ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਰੋਤੇ/ਪਾਠਕ ਨਾਲ ਅੰਤਰੀਵ ਪਕੜ ਬਣਾਏ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅਗਲੇਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਬੋਧਾਤਮਕ ਵਿਧਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਰਕ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਯੁਕਤ ਭਾਵ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰਚੈਤਾ/ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਪਾਠਕ, ਸਰੋਤੇ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਤੇ ਉਤਸੁਕ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਹ ਵਿਧਾ ਤਰਕਯੁਕਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

- ਜੇ ਕੇ ਬੁਝੈ ਹੋਵੈ ਸਚਿਆਰੁ ॥

ਧਵਲੈ ਉਪਰਿ ਕੇਤਾ ਭਾਰੁ ॥

- ਜੇ ਤਿਸੁ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਈ ਤ ਵਾਤ ਨ ਪੁਛੈ ਕੇ ॥

ਉਕਤ ਸੰਵਾਦ ਸੰਚਾਰ ਕਰਮ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਰੋਤੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਉਸਦੇ ਅਨੁਭਵ ਬੋਧ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਧਾ ਤਰਕ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉੱਤਰ, ਸਵੈ ਸੰਬੋਧਤ ਦੁਆਰਾ ਸਧਾਰਨੀਕਰਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਮੂਲ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੰਕਾ ਨਵਿਰਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਬਾਣੀ-ਸੰਦੇਸ਼ ਦਾ ਸੰਬੰਧ

ਪਾਠਕ/ਸਰੋਤੇ ਨਾਲ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਸਮੁੱਚੇ ਵਰਤਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਜਪੁਜੀ ਅੰਤਰਨਿਹਤ ਛੰਦ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਚਾਰ ਵਿਧਾ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਦਿਯ ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਛੰਦ ਆਪਣੇ ਕਲਾਤਮਕ ਸੇਂਦਰਯ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਤਿ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੰਚਾਰਨ ਹਿਤ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਵਿਧਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਡਾ. ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਛੰਦਾਂ ਬੰਦੀ ਦੇ ਜੋ ਤਜਰਬੇ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਛੰਦ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਛੰਦ ਚਾਲ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਉੜੀਆਂ ਜਾਂ ਪਉੜੀ ਜੁਟਾਂ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਲੈਅ ਤੇ ਚਾਲ ਬਾਣੀ-ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਜੋ ਜਿਥੇ ਧੀਰਜ, ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਨ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ ਉਥੇ ਮੀਟਰ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਟਿਕਾਉ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਦ ਤੇ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟਾ ਕੇ ਤੁਕਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਗਾ ਕੇ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਰੰਗ ਰਸ ਮਾਨਣ ਦੀ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲੰਮੀ ਹੋਕ ਵਾਲਾ ਮੀਟਰ ਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਛੰਦਾਂ ਦਾ ਉਕਤ ਪ੍ਰਯੋਗ ਜਪੁਜੀ ਅੰਤਰਨਿਹਤ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਹਿਤ ਅਤਿ ਢੁਕਵਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਕਤਾ ਸਹਿਤ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਿਸਾਲ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਬਾਣੀ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਥਮ ਪਉੜੀ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਤੁਕਾਂ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਤੁਕਾਂਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨੀ ਹਨ: 'ਲਖਵਾਰ' 'ਲਿਵਤਾਰ' ਪੂਰੀਆਂ ਭਾਰਾ ਅਗਲੇਰੀਆਂ ਤਿੰਨ ਤੁਕਾਂ ਹੇਠ ਬੜਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਨ: ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ, ਲਿਖਿਆ ਨਾਲ। ਹੋਰ ਅਗਲੇਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਕੁਝ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਤੁਕਾਂਤ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਿਰ ਤੁਕਾਂਤ ਜਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹਨ:

ਸਮੁੰਦ ਸਾਹ ਸੁਲਤਾਨ ਗਿਰਹਾ ਸੇਤੀ ਮਾਲੁ ਧਨੁ ॥

ਕੀੜੀ ਤੁਲਿ ਨ ਹੋਵਨੀ ਜੇ ਤਿਸੁ ਮਨਹੁ ਨ ਵੀਸਰਹਿ ॥23 ॥

ਉਕਤ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਉਪਯੁਕਤਾ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਅਢੁਕਵੀਂ ਜਾਂ ਅਸੁਭਾਵਿਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ ਬਲਕਿ ਕਾਵਿ ਵਿਧਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਛੰਦ ਦੀ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਚਾਰ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਤਾ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਅੰਤਰ ਭੇਦ ਦੁਆਰਾ ਭਾਵ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸਹਿਜ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਜਪੁਜੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਅਲੇਕਿਕ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਕਲਾਸਕੀ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਤੁਕਾਂਤ ਸੁਮੇਲ ਤੇ ਕਾਫੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ:

- ਗੁਰਾ ਇਕ ਦੇਹਿ ਬੁਝਾਈ ॥

ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਕਾ ਇਕੁ ਦਾਤਾ ਸੇ ਮੈ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਈ ॥5 ॥

- ਨਾਨਕ ਭਗਤਾ ਸਦਾ ਵਿਗਾਸੁ ॥

ਸੁਣਿਐ ਦੂਖ ਪਾਪ ਕਾ ਨਾਸੁ ॥8 ॥

- ਐਸਾ ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਹੋਇ ॥

ਜੇ ਕੇ ਮੰਨਿ ਜਾਣੈ ਮਨਿ ਕੋਇ ॥12॥

ਪਰੰਤੂ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਛੰਦ-ਚਾਲ ਛੰਦ ਦੀਆਂ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਸੰਗੀਤਕ ਅਤੇ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਲੈਅ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਛੰਦ ਦੀ ਵਿਵਿਧਕਾਰੀ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਪਾਠਕ/ਸਰੋਤਾ ਦੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਸਮਰਥਾ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਬਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਛੰਦ ਦੀ ਵਿਵਿਧਤਾ ਸੰਚਾਰ-ਜੁਗਤ ਦਾ ਵਿਲੱਖਣ ਗੁਣ ਹੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕਾਵਿ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਅਨੁਭੂਤੀ ਤੇ ਚਮਤਕਾਰ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ, ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਪੁਜੀ ਰਚਨਾ ਅੰਤਰਨਿਹਿਤ ਅਲੰਕਾਰ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਅਰਥ ਦੇਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਵਿਚ ਕਾਵਿ ਅਲੰਕਾਰਨ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਮੂਲ ਲਕਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਲੰਕਾਰ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਬਾਣੀ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ, ਸਮਾਜਕ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਅਲੰਕਾਰ ਸੁਹਜ ਅਨੁਭੂਤੀ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ:

- ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ ॥
ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ ॥

ਸਮਾਜਿਕ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਲੰਕਾਰ :

- ਜਤੁ ਪਾਹਾਰਾ ਧੀਰਜੁ ਸੁਨਿਆਰੁ ॥
ਅਹਰਣਿ ਮਤਿ ਵੇਦੁ ਹਥੀਆਰੁ ॥
- ਭਰੀਐ ਹਥੁ ਪੈਰੁ ਤਨੁ ਦੇਹ ॥
ਪਾਣੀ ਧੋਤੈ ਉਤਰਸੁ ਖੇਹ ॥

ਉਕਤ ਉਦਾਹਰਣ ਕੇਵਲ ਸੰਕੇਤ ਮਾਤਰ ਹੀ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਮੰਤਵ, ਕਾਵਿ ਦੀ ਸੇਂਦਰਯਾਤਮਕਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਤਿ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਥਾਂ ਪੁਰ ਥਾਂ ਤੇ ਮੌਲਿਕ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਨਵੇਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕਾਵਿ ਅਲੰਕਾਰਨ ਸਪਸ਼ਟ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰਮ ਸਤਿ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਹੀ ਕਈ ਉਪਮਾਨ ਜਿਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਸੁਲਤਾਨ ਸਾਹਿਬ, ਨਾਥ, ਵੱਡਾ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਕਤ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜਪੁਜੀ ਅੰਤਰਨਿਹਿਤ ਅਰਥ ਅਲੰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਭਾਂਤ ਕਿਸਮਾਂ ਉਪਲਬੱਧ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਮਾ, ਰੂਪਕ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਤਿਕਥਨੀ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ-ਅਲੰਕਾਰ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਸ਼ਬਦ ਰੱਖਕੇ ਚਮਤਕਾਰ ਉਤਪੰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚੋਣ-ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾ ਦੁਆਰਾ ਕਾਵਿ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਲੈਅ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਾਤਮਕਤਾ ਉਤਪੰਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਅਲੰਕਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਰਣਾਂ ਅਰਥਾਤ ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਦਾਂ ਦੇ ਵਜ਼ਨ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਨਿਕਟ ਹੋਣ, ਬਾਰ ਬਾਰ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਨਾਲ, ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤਾਤਮਕ ਲੈਅ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਬਿੰਬ ਕਾਵਿ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਬਾਹਰਗਤ ਜਗਤ ਨਾਲ ਅੰਤਰੀਵ ਸਿਰਜਨਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਦੀਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਅਤੇ ਰਚੇਤਾ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮੂਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਪੁਜੀ ਵਿਚ ਬਿੰਬ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਜਿਥੇ ਕਾਵਿ ਦਾ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟਤਮ ਰੂਪ ਹੈ ਉਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਤਿ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਅਤੇ ਭਾਵ ਬੋਧ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਵੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਜੀਵ, ਜਗਤ, ਆਤਮਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਬਿੰਬ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:

ਸਚਾ ਆਪਿ ਸਚਾ ਦਰਬਾਰੁ ॥
ਤਿਥੈ ਸੋਹਨਿ ਪੰਚ ਪਰਵਾਣੁ ॥

ਅਧਿਆਤਮਕ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਯੋਗ ਬਨਾਉਣਾ ਰਚੇਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਹੈ। ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਅਤੇ ਗੂੜ ਅਰਥਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਸਾਧਾਰਨ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਬਿੰਬ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤ ਮਾਧਿਅਮ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਤਮਕ ਮਾਰਗ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਲਈ ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੇ ਬਿੰਬ ਦਾ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਪਾਠਕ/ਸਰੋਤੇ ਦਾ ਭਾਵਬੋਧ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ:

- ਜਤੁ ਪਾਹਾਰਾ ਧੀਰਜੁ ਸੁਨਿਆਰੁ ॥
- ਅਹਰਣਿ ਮਤਿ ਵੇਦੁ ਹਥੀਆਰੁ ॥
- ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ ॥

ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ ॥

ਸੇਦਰੁ ਵਾਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਅਲੈਕਿਕ ਚਿਤਰ ਉਲੀਕਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ:

ਸੋ ਦਰੁ ਕੇਹਾ ਸੋ ਘਰੁ ਕੇਹਾ ਜਿਤੁ ਬਹਿ ਸਰਬ ਸਮਾਲੇ ॥
ਵਾਜੇ ਨਾਦ ਅਨੇਕ ਅਸੰਖਾ ਕੇਤੇ ਵਾਵਣਹਾਰੇ ॥

ਉਕਤ ਬਿੰਬਾਤਮਕ ਚਿਤਰਣ ਸਰੋਤਾ/ਪਾਠਕ ਦੀ ਮਤਿ, ਮਨ, ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਤੀਬਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਕਸੁਰਤਾ ਜੋੜਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਦੇ ਉਕਤ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੇਵਲ ਕਾਵਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਕਾਵਿ ਤੱਤ ਵਜੋਂ ਭਾਸ਼ਾ, ਅਲੰਕਾਰ, ਬਿੰਬ ਬਾਣੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਦੀ ਅਹਿਮ ਸੰਚਾਰ ਜੁਗਤ ਵਜੋਂ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਿਪੇਖ ਅਧੀਨ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਹਜਿ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਉਕਤ ਅਧਿਐਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜਪੁਜੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਜਿਥੇ ਪਰਮਸਤਿ ਦੇ ਰਹਸਮਈ ਭੇਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਹੈ ਉਥੇ ਸਮਾਂਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜਿਉਣ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦੇ ਸਚਿਆਰ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਅਤੇ ਜਗਤ ਤੋਂ ਪਾਰ ਨਿਸਤਾਰੇ ਦਾ ਮਾਰਗ ਵੀ ਹੈ।

---

*Dean, Faculty of Languages, Punjabi University, Patiala

ਰਾਗ ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨ੍ਹੜਾ - (ਤਿੰਨ ਤਾਲ)

ਸੁਰਲਿਪੀ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ

Website: <http://www.gurbaniraags.com>

ਰਾਗ ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨ੍ਹੜਾ

ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਠ ਦਾ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਅਤੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਸੰਪੂਰਨ-ਖਾੜਵ ਜਾਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਰਾਤ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਹਿਰ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੰਧਾਰ, ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ, ਰਿਖਬ, ਸੁੱਧ, ਆਰੋਹ ਵਿੱਚ ਗੰਧਾਰ ਅਲਪ, ਅਵਰੋਹ ਵਿੱਚ ਧੈਵਤ “ਵਰਜਤ”, ਵਾਦੀ ਰਿਖਬ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਅਵਰੋਹ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਧੈਵਤ ਉੱਤੇ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ ਉੱਤੇ ਮੱਧਯਮ ਦਾ ਕਣ ਆਨੰਦ ਦਾਇਕ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਨਿਖਾਦ ਅਤੇ ਪੰਚਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਅੰਦੋਲਤ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਵਧਾਉਂਦੇ ਸਗੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵੀ ਹਨ। ਅਵਰੋਹ ਵਿੱਚ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ ਵਕ੍ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਕੋਈ ਸੁਰ ਜੇ ਵਕ੍ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵਰਜਤ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਅਵਰੋਹ ਵਿੱਚ ਧੈਵਤ ਵਕ੍ ਹੈ ਤਾਂ ਜੇ ਇਹ ਸੁਰ ਵਰਜਤ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਜਾਤੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੀ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਗੰਭੀਰ, ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਅਤੇ ਹਰਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਸੌਖਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਚਲਨ ਕਠਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਮੰਦਰ ਸਪਤਕ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ੋਭਦਾ ਹੈ। ਜਲਦ ਤਾਨਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਅਤੇ ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤਾ ਜਾਣ ਨਾਲ ਰਾਗ ਅੜਾਨਾ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਚਾਲ : ਸ - ਨ੍ਰ - ਸ - , ਨ੍ਰ ਸ ਰ - ਸ, ਸ - ਨ੍ਰ - ਪ੍ਰ, ਮੁ ਪ੍ਰ ਨ੍ਰ ਨ੍ਰ ਸ - ,
 ਨ੍ਰ ਨ੍ਰ ਸ ਰ - ਸ - , ਨ੍ਰ ਸ ਰ ਗੁ ਗੁ ਮ - ਸ - ਸ, ਸ ਰ ਗੁ ਗੁ ਮ ਪ - ਨ੍ਰ ਨ੍ਰ
 ਨ - ਪ - ਮ ਪ ਗੁ ਗੁ ਮ - ਸ - ਸ, ਮ ਪ ਨ੍ਰ ਨ੍ਰ - ਪ, ਮ ਪ ਨ੍ਰ ਨ੍ਰ ਸ, ਨ੍ਰ ਨ੍ਰ - ਸ,
 ਪੁ ਨ੍ਰ - ਗੁ ਮ - ਰ - ਸ, ਸ - ਨ੍ਰ - ਪ, ਮ ਪ ਨ੍ਰ ਮ ਪ ਗੁ - ਮ - ਸ - ਪੁ ਨ੍ਰ - ਸ।

ਅਸਥਾਈ

ਸ	-	ਸ	-	-	ਸ	-	ਸ	ਨ੍ਰ	ਸ
ਸਾ	ਯ	ਜ	ਯ	ਯ	ਨਾ	ਯ	ਸੰ	ਯ	ਤ
ਸੁ	-	ਨ੍ਰ	-	ਧ੍ਰ	ਧ੍ਰ	ਧ੍ਰ	ਸ	-	-
ਆ	ਯ	ਉ	ਯ	ਯ	ਮੇ	ਯ	ਰੈ	ਯ	ਯ

ਸ਼ੁਰ	-	ਰ	-	-	ਮੁਗੁ	-	ਮ	-	ਪ
ਆ	ੜ	ਨ	ੜ	ੜ	ਦਾ	ੜ	ਗੁ	ੜ	ਨ
ਮੁਗੁ	-	ਗੁ	-	ਮ	ਸ਼ੁਰ	-	ਸ	-	ਸ
ਗਾ	ੜ	ਇ	ੜ	ੜ	ਮੰ	ੜ	ਗ	ੜ	ਲ
ਮ	-	ਪ	-	ਪ	ਪੁ	-	ਨੁ	ੜੁਪ	ਪ
ਕ	ੜ	ਸ	ੜ	ਮ	ਲਾ	ੜ	ਮਿ	ੜ	ਟ
ਮੁਗੁ	-	ਗੁ	-	ਮ	ਸ਼ੁਰ	-	ਸਨੁ	ਪੁਨੁ	ਨੁਸ
ਜਾ	ੜ	ਹਿ	ੜ	ਪ	ਕੇ	ੜ	ਕੈੜ	ੜੜ	ੜੜ
x		2			0		3		

ਅੰਤਰਾ

ਮ	-	ਪ	-	ਪ	ਪੁ	ਧੁ	ਨੁ	-	ਧੁ
ਸੰ	ੜ	ੜ	ੜ	ਤ	ਚ	ਰ	ਨ	ੜ	ੜ
ਪੁਸੰ	-	ੜੁਪੁ	-	ਨੁ	ਰੰ	-	ਸੰ	-	-
ਧ	ੜ	ਰ	ੜ	ਉ	ਮਾ	ੜ	ਥੈ	ੜ	ੜ
ਸੰਰ	-	ਰੰ	-	-	ਗੰ	ਮੰ	ਰੰਰੰ	-	ਸੰ
ਚਾ	ੜ	ਦ	ੜ	ੜ	ਨਾ	ੜ	ਗਿਹ	ੜ	ੜ
ਸੰਗੁ	-	ਮ	-	ਸ	ਰ	ਸ	ਰੁਸ	ਨੁਪੁ	ਨੁਸ
ਹੋ	ੜ	ਇ	ੜ	ਅੰ	ਧੇ	ੜ	ਰੈੜ	ੜੜ	ੜੜ
x		2			0		3		

ਸੁਰਲਿਪੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਰਥ

ਕਾਨੜਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਸਾਜਨਾ ਸੰਤ ਆਉ ਮੇਰੈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥

ਆਨਦਾ ਗੁਨ ਗਾਇ ਮੰਗਲ ਕਸਮਲਾ ਮਿਟਿ ਜਾਹਿ ਪਰੇਰੈ ॥੧॥

ਸੰਤ ਚਰਨ ਧਰਉ ਮਾਥੈ ਚਾਂਦਨਾ ਗ੍ਰਿਹਿ ਹੋਇ ਅੰਧੇਰੈ ॥੨॥

ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਮਲ ਬਿਗਸੈ ਗੋਬਿੰਦ ਭਜਉ ਪੇਖਿ ਨੇਰੈ ॥੩॥

ਪ੍ਰਭ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਸੰਤ ਪਾਏ ਵਾਰਿ ਵਾਰਿ ਨਾਨਕ ਉਹ ਬੇਰੈ ॥੪॥੫॥੧੬॥

ENGLISH TRANSLATION:

Kaanraa, Fifth Mehl:

O friends, O Saints, come to me. ||1||Pause||

Singing the Glorious Praises of the Lord with pleasure and joy, the sins will be
erased and thrown away. ||1||

Touch your forehead to the feet of the Saints, and your dark household shall be
illuminated. ||2||

By the Grace of the Saints, the heart-lotus blossoms forth. Vibrate and meditate
on the Lord of the Universe, and see Him near at hand. ||3||

By the Grace of God, I have found the Saints. Over and over again, Nanak is a
sacrifice to that moment. ||4||5||16||

(S.G.G.S. 1301)

(English Translation By: Singh Sahib Sant Singh Khalsa, MD USA)

ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ 'ਚ ਵੱਡਮੁੱਲੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਲਈ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੀਤਾ ਸਨਮਾਨ

ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਰੇਡੀਓ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ।

ਕਾਰਜ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਸੰਗੀਤ ਨਾਟਕ ਅਕਾਦਮੀ ਵੱਲੋਂ ਸੀਨੀਅਰ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਰਾਗੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਡਾ. ਬੀ. ਐਸ. ਯੁੰਮਣ ਨੇ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਿੱਥੇ ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ ਦੇ ਇਸ ਉੱਧਮ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਉਥੇ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਮੁਕਾਮ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਵਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਵਿਚ ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਗਿੱਬੀ ਕਪੂਰ, ਪ੍ਰਗਰਾਮ ਮੁਖੀ ਸੰਤੋਸ਼ ਗਿੱਬੀ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਮੁਖੀ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੜੈਚ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ।

ਪਟਿਆਲਾ, 16 ਅਕਤੂਬਰ (ਚ.ਨ.ਸ.) : ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੱਡਮੁੱਲੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਭਾਰਤੀ ਵੱਲੋਂ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਖਿਆਤ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਸਾਰ ਭਾਰਤੀ ਦੇ ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ ਜਲੰਧਰ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ 2018 ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਰੇਡੀਓ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਗਰਾਮ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਪਿਛਲੇ 34 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਨ ਅਤੇ ਰਿਸਰਚ ਕਾਰਜ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਐਵਾਰਡਾਂ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਡਾ.

ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚਲੇ 31 ਮੁੱਖ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ 31 ਰਾਗ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਵੀ ਐਚ. ਐਮ. ਵੀ. ਕੰਪਨੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਤੰਤੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਸਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਵੀ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ 18 ਕਿਤਾਬਾਂ, 67 ਰਿਸਰਚ ਪੇਪਰ, 200 ਦੇ ਲਗਭਗ ਰਿਸਰਚ ਆਰਟੀਕਲ, 27 ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ, 3 ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ, 4 ਡਾਕੂਮੈਂਟਰੀ ਫਿਲਮ, 23 ਆਰਕਾਈਵਲ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗਜ਼ ਜਿਹੇ

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ, ਪਟਿਆਲਾ (ਬੁੱਧਵਾਰ, 17 ਅਕਤੂਬਰ, 2018) ਵਿੱਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ।

EPDM/ PVC/ TPE/ TPR/ EXTRUDED WEATHER STRIPS - PLASTIC MOULDED PARTS - NITRILE/ EPDM FOAM INSULATION

ALP OVERSEAS PVT. LTD.
(RISHAPUR, UK)

ALP NISHKANTH CO. PVT. LTD.
(LAGRU (PUNJAB))

ALP AEROFLEX INDIA P. LTD.
(NOIDA, UP)

ALP PLASTICS PVT. LTD.
(GURGAON, HARYANA)

ALP POLYMER PARK PVT. LTD.
(JODALKOTA, NISHKANTH
RAJASTHAN)

Achieving new bench mark

The 1st Choice of Customer
OEM SUPPLIERS TO:

Corporate Office:

Plot No. 32, Sec-18 HUDA, Gurgaon- 122 015 Haryana, INDIA Tel: +91-124-4731500/600 Fax: +91-124-4731598/599, 4731698/699
E-mail: marketing@alpoverseas.com, Web: www.alpgroup.in

Registered Office: 'Ambros House', 25/31, East Patel Nagar, New Delhi - 110 008 INDIA | CIN: U99999DL1996PTC080083